

Journal of Islamic Propagation

Volume 5 ● No 12 ● Autumn & Winter 2025

The Relationship Between the Future of Artificial Intelligence and Faith

Mahdi Ghorbanzadeh*

Abstract

Undoubtedly, the current era is one of rapid technological growth, especially in the field of artificial intelligence (AI), and advanced countries are competing to achieve superior AI. AI refers to robots that can perform tasks like humans, such as perception, learning, reasoning, problem-solving, and decision-making in various fields. However, the question arises: Is there a connection between the advancements of AI and religion or faith? Given that there are three main perspectives on the relationship between faith, science, and technology—namely, contrast, theoretical conflict, and relational perspectives—what is our position concerning AI? Is the future of AI compatible with faith or not? The aim of this research is to explore the relationship between the future of AI, particularly generative AI, and the issue of faith. Through a descriptive-analytical method, the author concludes that AI has the potential to serve both good and evil, with human will prevailing over AI. This dynamic intensifies the conflict between good and evil, especially in the era of AI, and thus, AI will strengthen the faith movement and exacerbate the struggle between faith and disbelief.

Key words:

Artificial Intelligence, Faith and AI Relationship, Future of AI, AI and Religion.

* Ph.D. in Religious Studies, Email: mahdiqorbanzadeh14@gmail.com.

دو فصلنامه علمی - تخصصی
سال پنجم، شماره دوازدهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

مناسبات میان آینده هوش مصنوعی و ایمان

مهدی قربانزاده*

چکیده

بی‌تردید، دوره کنونی، دوره رشد سریع فناوری‌ها، به‌ویژه در زمینه هوش مصنوعی است و کشورهای پیشرفته برای دستیابی به هوش مصنوعی برتر، در حال رقابت‌اند. هوش مصنوعی، همانا ربات‌هایی هستند که می‌توانند مثل انسان کارهایی را انجام دهند؛ کارهایی از قبیل: ادراک، یادگیری، استدلال کردن، حل مسئله و تصمیم‌گیری در زمینه‌های مختلفی؛ اما پرسشی که مطرح می‌شود، این است که بین پیشرفت‌های هوش مصنوعی با دین و ایمان هم ارتباطی وجود دارد یا نه؟ با توجه به اینکه سه دیدگاه مطرح بین ایمان و علم و فناوری عبارت است از: تباین، تعارض نظری و دیدگاه ارتباطی، تصور ما به ازای این چند دیدگاه با مسئله هوش مصنوعی چیست؟ آیا آینده هوش مصنوعی با ایمان سازگار است یا ناسازگار؟ هدف از تحقیق کنونی، بیان مناسبات بین آینده هوش مصنوعی، به‌ویژه هوش مصنوعی مولد با مسئله ایمان است. نویسنده با روش توصیفی - تحلیلی، بدین نتیجه دست یافته است که هوش مصنوعی، در جهت حق و باطل کارآمدی دارد و اراده انسانی بر هوش مصنوعی غلبه دارد. همین مطلب، زمینه درگیری حق و باطل را در مسیر تاریخ، به‌ویژه در دوره هوش مصنوعی تشدید می‌کند و ازاین‌رو، هوش مصنوعی تقویت‌کننده جریان ایمان و تشدیدکننده درگیری بین دو جریان ایمان و کفر خواهد بود.

کلیدواژگان: هوش مصنوعی، ارتباط ایمان و هوش مصنوعی، آینده هوش مصنوعی، هوش مصنوعی

و دین.

* دکترای دین‌پژوهی، رایانامه: mahdiqorbanzadeh14@gmail.com

مقدمه

دوره کنونی، دوره رشد سریع انواع فناوری، به‌ویژه هوش مصنوعی است و کشورهای پیشرفته برای دستیابی به هوش مصنوعی برتر، در حال رقابت با یکدیگرند. بعد از مطرح شدن هوش مصنوعی، گام بعدی آن، «هوش مصنوعی مولد» است. منظور از آن، این است که هوش مصنوعی در پاسخ به فرمان کاربر، قادر به تولید باشد. البته آنچه امروزه از هوش مصنوعی مولد استفاده شده، عبارت است از: تولید کتاب، کلیپ، فیلم‌نامه، تصاویر، تحقیق‌های دانشگاهی و انجام کارهای صنعتی، مانند تولید بُن و ساخت دیوار.

یکی از سؤال‌های قابل طرح درباره هوش مصنوعی، آن است که آیا بین فناوری هوش مصنوعی که هر روز بر دامنه آن افزوده می‌شود، با ایمان ارتباطی وجود دارد یا نه؟ در این راستا، با توجه به سه دیدگاه مطرح، یعنی: تباین، تعارض نظری و وجود ارتباط بین ایمان و علم و فناوری، تصور ما به ازای این چند دیدگاه با مسئله هوش مصنوعی چیست؟ آیا آینده هوش مصنوعی مایه تقویت ایمان است یا تضعیف آن؟ به طور خلاصه، نویسندگان در این تحقیق در پی پاسخ بدین مسئله است که «مناسبات میان آینده هوش مصنوعی و ایمان چیست؟»

هدف و ضرورت تحقیق

هدف از تحقیق کنونی، بیان مناسبات بین آینده هوش مصنوعی، به‌ویژه هوش مصنوعی مولد با مسئله ایمان است.

ضرورت تحقیق، از آن‌روست که برخی از کشورها برای پیشرفت خویش در زمینه هوش مصنوعی برنامه‌ریزی کرده‌اند. غفلت از این مسئله، می‌تواند ما را با عقب‌ماندگی جبران‌ناشدنی مواجه کند. بنابراین، باید گام‌به‌گام با علوم روز حرکت کرد؛ وگرنه گاهی بحران دامن ما را می‌گیرد و درگیری با بحران‌ها، فرصت‌ها ملی را نیز از ما می‌ستانند. در نتیجه، درباره هوش مصنوعی باید از زوایای مختلف بحث گردد و یک گونه از آن، بحث از زاویه دینی و اعتقادی است؛ به دیگر معنا، این احتمال وجود دارد که هوش مصنوعی که دیگران بنیادهای آن را در اختیار دارند، مقوله ایمان و هویت دینی را نه در سطح فردی، بلکه در سطح ملی دچار بحران کند و چه بسا که بحران مزبور، بسیار فراگیرتر از آن چیزی باشد که با آمدن فضای مجازی جامعه اسلامی ما با آن روبه‌رو شد.

پیشینه تحقیق

نویسنده با جست‌وجو در تحقیقات انجام‌شده، پیشینه ذیل را یافته است:

۱. جی پائولوس، میشل (ویراستار) (۲۰۲۲م)، کتاب هوش مصنوعی، ایمان و آینده، دانشگاه سیاتل، چاپ اول.^۱

کتاب حاضر، مجموعه‌ای از مقالات علمی است که اعضای یک گروه تحقیقاتی چندرشته‌ای آن را نوشته‌اند. آنان با رویکرد اخلاقی و الهیاتی، هوش مصنوعی را بررسی کرده‌اند و هدف آنان نیز دو چیز است: نخست، جهت‌دهی خواننده به دیدگاه‌های تاریخی، فنی، فلسفی، اخلاقی و کلامی در مورد ماهیت و استفاده از هوش مصنوعی. دوم، مجموعه‌ای از کاوش‌های انضباطی و الهیاتی در مورد تأثیر هوش مصنوعی.

۲. کینستلر، لیندا (۲۰۲۱م)، مقاله «آیا دره سیلیکون می‌تواند خدا را پیدا کند؟»، وبگاه «هوش مصنوعی و ایمان».^۲

خانم لیندا کینستلر،^۳ این مقاله را به صورت روزنامه‌ای در روزنامه نیویورک تایمز منتشر کرد که وبگاه «هوش مصنوعی و ایمان» آن مقاله را بازنشر کرد. کینستلر در این مقاله، دیدگاه‌های مختلف درباره شیوه ارتباط بین اخلاق و دین با هوش مصنوعی را برمی‌شمارد؛ بی‌آنکه استدلال فلسفی به سود هیچ‌یک اقامه نماید.

۳. اسکات، دن (۲۰۲۳م)، ایمان در عصر هوش مصنوعی: مسیحیت از طریق عینک هوش مصنوعی، ۳۶۰ صفحه، انتشارات ایلسون.^۴

نویسنده در این کتاب، قضیه اهمیت هوش مصنوعی برای دوره جدید را همانند کشف آتش در دوره قدیم قلمداد می‌کند. به نظر وی، هوش مصنوعی به‌شدت می‌تواند زندگی ما را متحول نماید. اگرچه این امر زمانی علمی - تخیلی محسوب می‌شد، اما اکنون به‌سرعت و کاملاً به واقعیتی علمی تبدیل شده‌اند. وی در این کتاب، چند سؤال را مطرح کرده و کوشیده تا از منظر

1. J Paulus, Michael / D Langford, Michael, 2022, AI, Faith, and the Future, Seattle Pacific University, Pickwick Publications.

2. Kinstler, Linda, Can Silicon Valley Find God? In: nytimes. Com/interactive/2021/07/16/opinion/ai-ethics-religion.html

3. Linda Kinstler.

4. Scott, Dan, 2023, Faith in the Age of AI: Christianity Through the Looking Glass of Artificial Intelligence, Eleison Press.

عقیده مسیحی بدان‌ها پاسخ گوید. سؤالات وی عبارت‌اند از: آیا ماشین‌ها می‌توانند قدرت ادراک و احساس داشته باشند؟ آیا زندگی واقعاً شبیه‌سازی کامپیوتری است؟ آیا علم واقعاً نقشه ژنتیکی برای تمام زندگی انسان دارد؟

۴. سیفی، نفیسه، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، تحت عنوان «بایسته‌های الگوی سیاست‌گذاری مبتنی بر هوش مصنوعی در جمهوری اسلامی ایران»، استاد راهنما: کیومرث اشتریان، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تاریخ دفاع: ۱۴۰۲.

نویسنده می‌گوید شیوه حکمرانی و تنظیم‌گری هوش مصنوعی، تأثیر بسیار مهم و راهبردی در شکل دادن به آینده ایران از دریچه چشم این فناوری خواهد داشت. از این رو، باید با اتخاذ یک رویکرد جامع و آینده‌نگر، از ظرفیت‌های هوش مصنوعی برای هدایت رشد اقتصادی، ارتقای عدالت اجتماعی، بهبود حکمرانی و افزایش رفاه شهروندان بهره گرفت.

۵. میرزائی، حسین، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، تحت عنوان «امکان‌سنجی قضاوت توسط هوش مصنوعی در فقه امامیه»، استاد راهنما: محمد رسایی، دانشگاه شهید مطهری، گروه فقه و اصول، تاریخ دفاع: ۱۴۰۲.

نگارنده بر آن است که در دهه اخیر، بعضی از کشورها سراغ مفاهیمی همچون عدالت رباتیک یا قاضی هوش مصنوعی رفته‌اند و به تدریج از فناوری هوش مصنوعی در نظام قضایی‌شان به‌عنوان قاضی استفاده می‌کنند. با توجه به اینکه قضاوت توسط هوش مصنوعی، روزه‌به‌روز فراگیرتر می‌شود و در آینده‌ای نزدیک، طبعاً شاهد قضاوت‌های عادلانه، سریع و کم‌هزینه به وسیله این فناوری خواهیم بود، جا دارد که در فقه امامیه هم از هوش مصنوعی به‌عنوان قاضی استفاده شود.

۶. قائمی‌نیا، علی‌رضا، مقاله «دین و هوش مصنوعی»، مجله ذهن، بهار ۱۳۸۵، شماره ۲۵. از منظر این نویسنده، مسائلی که هوش مصنوعی حل می‌کند، معمولاً راه حل الگوریتمی ندارند تا پاسخ‌شان تضمین شده باشد. باید توجه کرد که مهارت داشتن در علم نحو، به معنای مهارت داشتن در دستکاری نمادهای زبانی است و این امر، به معنای مهارت داشتن در فهم آنها نیست. به همین ترتیب، معلوم نیست که هوش مصنوعی بتواند نشان دهد که تمام فعالیت‌های عالی بشر به صورت طبیعی و الگوریتمی قابل تبیین باشند.

۷. یوسفی، یونس، مقاله «پاسخ به اهم شبهات پیرامون دین و هوش مصنوعی»، مجله آفاق علوم انسانی، شهریور ۱۴۰۲، شماره ۷۷.

به نظر این نویسنده، به طور کلی، هوش مصنوعی می‌تواند در بسیاری از حوزه‌های مرتبط با دین مانند کمک به تفسیر قرآن و حدیث و فعالیت‌های دیگر در حوزه دینی مورد استفاده قرار گیرد؛ اما نمی‌تواند به جای انسان و خداوند در تفسیر، تبیین و پاسخگویی به سؤالات دینی فعالیت کند. با توجه به اینکه هوش مصنوعی، یک فناوری است و قادر به تحلیل داده‌ها و الگوریتم‌های پیچیده است، اما باید تأکید کرد که هوش مصنوعی نمی‌تواند به طور کامل به عنوان یک متخصص دینی شناخته شود.

۸. شرفی بدر، آزاده، مقاله «بررسی تطبیقی آینده‌نگری در هوش مصنوعی در مقایسه با قواعد چند اندیشمند اسلامی ایرانی عصر جدید»، مجله مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، تابستان ۱۳۹۹، شماره ۲۷.

نویسنده در موضوع هوش مصنوعی، اندیشه‌های استاد مطهری، دکتر شریعتی و امام موسی صدر را محور قرار داد و به این نتیجه رسید که ربات به عنوان برده در خدمت انسان است و استفاده غیراصولی از ربات، به این صورت که خودش تصمیم بگیرد، اصلاً منطقی به نظر نمی‌رسد. انسان اشرف مخلوقات بوده، قدرت تسخیر همه موجودات عالم را دارد. از این رو، باید برای ساخت و استفاده از ربات، قوانینی را بر اساس عقل خود وضع نماید تا از بروز خسارت جلوگیری کند. در صورت بروز خسارت از ناحیه هوش مصنوعی نیز مسئولیت انسان از بین نمی‌رود و باید مستلزم قانون شود.

تفاوت مقاله حاضر با منابع یادشده، آن است که نویسنده بر این نکته تأکید کرده است که هوش مصنوعی در مسیر ارزش‌های دینی قابلیت کاربرد را دارد و می‌توان اهداف دینی برایش ترسیم نمود و آن را در مسیر اهداف اسلامی به کار گرفت و بدین ترتیب، نمونه‌هایی از آن را برشمرده است.

مفهوم‌شناسی

-هوش

فرهنگ لغت آکسفورد، در تعریف هوش^۱ می‌نویسد: «هوش، توانایی یادگیری، ادراک و استدلال و توانایی ذهنی است» (Sidney, 1989, 652).

دهخدا در تعریف واژه هوش می‌نویسد: «زیرکی و آگاهی و شعور و عقل و فهم و فراست را گویند و خودداری و احساس و تمیز» (دهخدا، ۱۳۴۵، ج ۴۹، ص ۳۴۰).
روی هم رفته، منظور از هوش در این تحقیق، عبارت است از توانایی به دست آوردن و به کار گرفتن دانش و بروز عواطف و احساسات.

-ایمان

ایمان از ریشه «أمن» به معنای ضدّ ترس است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۳۸۹)؛ اما فاضل مقداد با توجه به آیه «وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا» (یوسف: ۱۷)، معتقد است که ایمان به معنای تصدیق کردن است (فاضل مقداد، ۱۴۰۵ق، ص ۴۳۸).

ایمان در اصطلاح، همانا باور قلبی است و البته هرچند جایگاه ایمان در قلب است، لیکن اثر آن بر روی زبان و اعضا و جوارح ظاهر می‌شود. ازاین‌رو، اگر شخصی در اخلاقیات، پابندی به واجبات و ترک محرمات ضعیف است، این امر نشانه ضعف ایمان اوست و برعکس، پابندی به واجبات و مستحبات و ترک محرمات، نشانه قوت ایمان وی محسوب می‌شود (عجم، ۲۰۰۰م، ص ۶۸).

بی‌تردید، مردم در زمینه پابندی به تقوا مراتب مختلفی دارند و همین امر، خود نشان‌دهنده میزان تفاوت مردم در ایمان است. قرآن کریم به ما دستور می‌دهد که پله‌های ایمان را طی کنیم و به همان مقدار اندک پسندیده نکنیم: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا...» (نساء: ۱۳۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ایمان بیاورید.»

نقطه مقابل ایمان، کفر و نفاق است. روی هم رفته، منظور از ایمان در اصطلاح، یعنی باور قلبی که برای خویش لوازمی به همراه دارد که همانا عبارت است از برخورداری از دانش دینی، رفتارهای صالح و عواطف و احساسات به‌موقع و درست.

1. Intelligence.

- هوش مصنوعی

هوش مصنوعی،^۱ عبارت است از توانایی ربات برای استدلال، حل مشکلات، درک مفاهیم و یادگیری مؤثر، سازگاری با محیط، تغییر و استفاده از اطلاعات موجود برای تصمیم‌گیری آگاهانه. هوش، یک کیفیت پیچیده است که شامل انواع توانایی‌های ذهنی و عاطفی است (Morandín-Ahuerma, 2022, 1947).

در تعریف دیگری از هوش مصنوعی آمده است:

هوش مصنوعی، رشته‌ای از علوم کامپیوتر است که به سرعت در حال رشد است و معمولاً به هوش انسانی نیاز دارند؛ مانند: ادراک، یادگیری، استدلال، حل مسئله و تصمیم‌گیری. هوش مصنوعی، الگوریتم‌ها و برنامه‌های رایانه‌ای را دارد که می‌تواند توانایی‌های شناختی انسان را شبیه‌سازی کند و عملکرد آنها را در طول زمان، از طریق یادگیری ماشینی و یادگیری عمیق بهبود بخشد. هدف هوش مصنوعی، ایجاد ماشین‌های هوشمندی است که می‌تواند مثل انسان فکر کند، استدلال نماید و یاد بگیرد و همچنین، می‌تواند وظایف پیچیده‌ای از قبیل: پردازش زبان طبیعی، تشخیص تصویر و تصمیم‌گیری را در سناریوهای دنیای واقعی انجام دهد. هوش مصنوعی، از شبکه‌های عصبی برای مدل‌سازی روابط پیچیده در داده‌ها استفاده می‌کند (Ragavendar, 2023, 3915).

بنابراین، هوش مصنوعی، عبارت است از ربات‌هایی که می‌توانند مثل انسان کارهایی را انجام دهند؛ کارهایی از قبیل: ادراک، یادگیری، استدلال کردن، حل مسئله و تصمیم‌گیری در زمینه‌های مختلف.

جایگاه هوش جمادات در قرآن کریم

دانشمندان هوش را به گونه‌ای تعریف می‌کنند که شامل: انسان، حیوان و گیاه می‌شود. در این راستا، قرآن کریم برای همه موجودات، هوشی متناسب با خودش قائل است. از این رو، می‌فرماید: آنچه در آسمان‌ها و زمین است، همگی به تسبیح خدای مشغول‌اند (حدید: ۱؛ حشر: ۱؛ صف: ۱). ناگفته پیداست که تسبیح در صورتی منطقی است که فهم و هوش در کار باشد؛ وگرنه تسبیح، بی‌معنا خواهد بود.

1. Artificial Intelligence (AI).

برخی از تفاسیر، ذیل این آیه می‌نویسند: منظور آن است که موجودات با نظم خویش با زبان حال، وجود خدای ناظم و میزان عقلانیت و حکمت او را نشان می‌دهند و تسبیح موجودات، بدین معناست (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۳، ص ۲۹۶) یا تنزیه ساحت باری تعالی از نقایص محسوب می‌شود (طباطبائی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۹، ص ۱۴۴)؛ اما به نظر می‌رسد که در تفسیر این آیات، نباید به همین مقدار بسنده کرد؛ همچنان که برخی از تفاسیر، امکان هوش را برای جمادات دور از ذهن نمی‌دانند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۳، ص ۲۹۶).

بعضی از تحقیقات تجربی صورت گرفته، به گونه‌ای هوش را برای دست‌کم برخی از جمادات اثبات کرده‌اند؛ از جمله آنها، آزمایش‌های ایموتو^۱ (۱۹۴۳-۲۰۱۴م) درباره آب است. آزمایش‌های چند هزار باره وی نشان می‌دهد که به‌ناچار باید فهم و هوش آب را باور کرد. در همین راستا، خانم حمیده بی‌طرف که تحقیق ایشان به‌عنوان رتبه دوم جشنواره خوارزمی برگزیده شد، در پژوهش خود تأثیر صداها و نوشته‌ها را بر روی یخ، آلیاژ قلع، جیوه و سولفات مس آزمایش نمود. وی سرانجام بدین نتیجه رسید که مواد، یعنی جمادات، شعور خاص خود را دارند (بی‌طرف).

خلاصه آنکه قرآن کریم حتی برای موجودات بی‌جان هم هوش قائل است و بعضی از تحقیقات تجربی نیز این مطلب را تأیید می‌کند.

کارکردهای هوش مصنوعی در دنیای امروز

امروزه هوش مصنوعی، کارکردهای فراوانی به خود می‌بیند و هر لحظه، بر دامنه آن افزوده می‌شود و کشورهای پیشرفته برای در اختیار گرفتن پیشرفت‌های آتی هوش مصنوعی، در حال رقابت با یکدیگرند. پیشرفت‌های هوش مصنوعی در سطح دنیا، آن‌چنان است که چه بسا در آینده نزدیک، همه مسائل اجتماعی و سیاسی را تحت تأثیر خویش قرار دهد.

هوش مصنوعی می‌تواند الگوهای پیش‌رو را ببیند. به همین دلیل، با اطمینان در زندگی روزمره پیش‌بینی می‌کند؛ به‌عنوان نمونه، الگوریتم‌های هوش مصنوعی تعیین می‌کنند که مثلاً به چه کسی می‌توانیم وام دهیم و چه کسی را باید تحت نظر قرار دهیم. هوش مصنوعی می‌تواند

1. Masaru Emoto.

صداها، نوشته‌ها و افکار ما را تقلید کند؛ همچنان که می‌تواند گذشته‌های ما را بشناسد و بر این اساس، راه آینده را به ما نشان دهد (Kinstler, 2021).

بعد از مطرح شدن هوش مصنوعی، گام بعدی آن، هوش مصنوعی مولد است. آنچه تا به امروز از هوش مصنوعی مولد استفاده کرده‌اند، شامل موارد ذیل است: قاضی دادگاه،^۱ تولید تصاویر، تولید کتاب، کلیپ، فیلم‌نامه، تحقیق‌های دانشگاهی و یا انجام کارهای صنعتی مانند تولید بتن و ساخت دیوار.

هوش مصنوعی مولد تا چه اندازه با هوش و عقل انسانی قابل مقایسه است؟ در پاسخ بدین پرسش، دکتر هاروتیون آویتسیان، متخصص برجسته روسی در زمینه برنامه‌نویسی سیستم، معتقد است که هوش مصنوعی با همه پیشرفت‌هایی که در زمینه تولید داشته است، هنوز ضعیف محسوب می‌شود؛ زیرا قضاوت‌هایش مستقل از تجربه نیست و هنوز با هوش مصنوعی قوی که مبتنی بر عقل است، فاصله دارد (خبرگزاری اسپوتنیک ایران، ۱۴۰۳/۵/۳۱). البته پاسخی که این متخصص ارائه داده، مربوط به اصل هوش مصنوعی است.

رهبر معظم انقلاب نیز در تاریخ ۶ شهریور ۱۴۰۳ در دیدار با اعضای هیئت دولت چهاردهم، نکات مهمی را در زمینه توجه به هوش مصنوعی بیان فرمود؛ از جمله اینکه: امروز هوش مصنوعی با یک شتاب حیرت‌دهنده‌ای دارد پیش می‌رود... الآن دستگاه‌های مختلف ما، نظامی و غیرنظامی، از هوش مصنوعی دارند بهره‌برداری می‌کنند؛ اما این ما را فریب ندهد. در مسئله هوش مصنوعی، بهره‌بردار بودن امتیاز نیست؛ لایه‌های عمیقی دارد این فناوری، باید در آن لایه‌ها مسلط شد.

هوش مصنوعی و دنیای آینده

دو تن از صاحب‌نظرانی که درباره آینده هوش مصنوعی اظهار نظر کرده‌اند، بیل گیتس^۲ (از سال

۱. اینکه آیا هوش مصنوعی می‌تواند به‌عنوان قاضی به خدمت گرفته شود یا صرفاً به‌عنوان دستیار در خدمت قاضی خواهد بود، به مبنای حقوقی و فقهی برمی‌گردد. طبعاً از منظر فقه امامیه، از آنجا که قاضی باید «عادل» باشد (ر.ک: شهید ثانی، ۱۴۱۹، ص ۵۰۶)، عادل بودن بر هوش مصنوعی که ساخته بشر است، صدق نمی‌کند و طبعاً نمی‌تواند به‌عنوان قاضی محسوب شود؛ ولیکن چه بسا بتواند به‌عنوان دستیار قاضی، خدمات شایانی را انجام دهد.

2. Bill Gates.

۱۹۵۵م) و ایلان ماسک^۱ (از سال ۱۹۷۱م) هستند.

به نظر بیل گیتس، هوش مصنوعی زندگی را در پنج سال آینده تغییر مثبت خواهد داد و تاریخ نشان داده است که با هر فناوری جدید، ابتدا ترس وجود دارد و پس از آن، فرصت‌های جدید از راه می‌رسد. هوش مصنوعی، زندگی همه را آسان‌تر می‌کند؛ به‌ویژه برای پزشکانی که از کاغذبازی آزاد می‌شوند. ما از طریق تلفن‌های همراه یا رایانه‌های متصل به اینترنت، به هوش مصنوعی دسترسی خواهیم داشت. زمانی که ما از این فناوری در بخش آموزشی یا پزشکی استفاده کنیم، فوق‌العاده خواهد بود (Gates, 2024).

ایلان ماسک نیز در یک سخنرانی بیان کرد که در آینده اگر می‌خواهید کاری را مانند یک سرگرمی انجام دهید، می‌توانید این کار را انجام دهید؛ وگرنه هوش مصنوعی و روبات‌ها هر کالا و خدماتی را که بخواهید، برایتان ارائه می‌کنند. ازاین‌رو، درآمد جهانی بالایی وجود خواهد داشت؛ درحالی‌که هوش مصنوعی و روبات‌ها هر کالا و خدماتی را برای عموم ارائه می‌کنند؛ به عبارت دیگر، هوش مصنوعی به‌زودی جایگزین کارمندان و مدیران خواهد شد. با این حساب، پرسش جدی در آینده این خواهد بود که چطور انسان‌ها در آینده از هر جهت می‌توانند امنیت داشته باشند؟ (Musk, 2024).

نگاه خوشبینانه به آینده هوش مصنوعی، آن است که جای هیچ نگرانی نیست و فقط باعث رفاه بیشتر می‌گردد و نگاه متقابل این است که اتفاقاً جای نگرانی هست؛ زیرا خیلی‌ها بیکار می‌شوند.

انواع مناسبات بین هوش مصنوعی و ایمان

اگر در صدد باشیم که رابطه واقعی و حقیقی از مناسبات هوش مصنوعی و ایمان را دریابیم، باید دید که چه روابطی میان این دو قابل فرض است. آنگاه آن فرض‌ها را مورد نقد و بررسی منصفانه قرار دهیم. قبل از بحث درباره رابطه این دو، باید بحث مهم‌تری مطرح گردد و آن، عبارت است از «نسبت بین دین با علوم طبیعی و فناوری». طبعاً هر موضعی که در این بحث‌ها برگزینیم، همان موضع اثرش در اینجا ظاهر خواهد شد.

1. Elon Musk.

در اینجا چند دیدگاه عمده بیان شده است که عبارت‌اند از: تعارض، تباین و ارتباط سازنده و مؤثر میان علم و دین. در ادامه، به اجمال این چند دیدگاه بررسی می‌شود.

الف. نظریه تعارض

فرض «تعارض بین دین و فناوری» و به عبارت دقیق‌تر در این بحث، فرض «تعارض بین دین و هوش مصنوعی» را در اظهارنظر برخی می‌توان مشاهده نمود؛ بدین صورت که بشر از طریق فناوری‌های پیشرفته، احساس می‌کند که دارای قدرت خدایی شده است؛ مثلاً بر اساس کتاب مقدس، خداوند در سرآغاز حیات به نور دستور داد تا موجود شود. اکنون بشر با صوت خود می‌تواند دستور بدهد و چراغ‌های اتاق را روشن و یا خاموش کند. همچنین، بسیاری از فن‌شناسان، ادیان سنتی را منبع انقیاد می‌دانند و نه منبع معنای زندگی و اخلاق؛ یعنی دین صرفاً مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهاست؛ بی‌آنکه به انسان احساس معنادهی به زندگی را اعطا کند (Kinstler, 2021).

فرض تعارض بین دین و فناوری، گاهی به لحاظ نظری است. البته دلایل باور به این دیدگاه، متفاوت است که یکی از آنها، غرور علمی بشر در دوره مدرن است؛ درحالی‌که باور به بنده بودن انسان در برابر باری تعالی، جایی برای این غرور باقی نمی‌گذارد (ر.ک: مریم: ۶۵). ازجمله معتقدان به این تعارض، اثبات‌گرایان منطقی^۱ هستند. به نظر اینها، مفاهیم اخلاقی و دینی، بی‌معنا هستند و فقط گزاره‌هایی که با روش تجربی به دست می‌آیند، معنادارند؛ یعنی چون گزاره‌های دینی بی‌معنا هستند، اصلاً نوبت به بررسی صدق و کذاب این گزاره‌ها نمی‌رسد (حسینی شاهرودی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۷). در نقد این دیدگاه، باید گفت که این ادعا، متناقض است؛ زیرا خود این ادعا با روش تجربی به دست نیامده است؛ بلکه با روش عقلی و تجربیدی حاصل شده است. پس، با این ادعا، خود همین گزاره بی‌معنا خواهند بود.

فرض «تعارض بین دین و علم» و «تعارض بین دین و فناوری»، در سنت اسلامی قابل دفاع نیست؛ چراکه با بررسی تاریخ علوم طبیعی، فناوری و هنر در تمدن اسلامی مشخص می‌شود که خود اسلام، مروج برخی از علوم طبیعی و فنی و مهندسی، ازجمله: پزشکی، نقاشی،

1. logical positivism.

موسیقی، نورشناسی (علم المناظر و المرايا)، ستاره‌شناسی (نجوم) و نیز علومى مثل هندسه و ریاضیات بوده است (نصر، ۱۳۷۳، ص ۱۲۱).

ب. نظریه تباین

فرض تباین علم و دین، بدین معناست که هریک در ساحت خویش قرار دارند و اصلاً کاری با یکدیگر ندارند تا فرض تعارض پیش آید. این دیدگاه را می‌توان به عبارتی «سکولاریسم علمى» نامید. کسانی که چنین اندیشه‌ای را مطرح می‌کنند، چه بسا هدف‌شان خیرخواهانه باشد و بخواهند بدین وسیله، ساحت دین را حفظ کنند و معضلاتی را که به نام تعارض علم و دین مطرح شده، حل و فصل کنند (فغفور مغربى، ۱۳۸۴، ص ۱۱۳)؛ اما مسئله اصلی اینجاست که این دیدگاه، بر پیش‌فرض‌هایی قرار دارد و آن پیش‌فرض، این است که دین به کمترین ساحت برای خویش بسنده کرده و آن هم عبارت است از ساحت امور قلبی. این ادعا، با ذات دین مبین اسلام سازگار نیست؛ چراکه قرآن کریم درباره مسائل مختلف هستی اظهارنظر کرده است که برخی از آنها، عبارت‌اند از: آغاز و فرجام هستی (فرقان: ۵۹)، مراحل خلقت انسان (مؤمنون: ۱۴)، کنش و واکنش‌های فیزیکی مثل مراحل باروری ابرها (حجر: ۲۲)، وجود ستارگان مختلف (طارق: ۳۱؛ تکویر: ۱۶ و ۱۵) و مدارهای آنها (یس: ۴۰)، کروی بودن زمین (معارج: ۴۰) و... از طرف دیگر، علم نیز ساحت خود را محدود نکرده است و هیچ ساحتی را فرونگذاشته است؛ مگر آنکه در خصوص آن اظهارنظر کرده است. اگر تا دیروز، تنها عالمان دین مشاوران اخلاقی مردم و خانواده‌ها بودند، امروز علم حتی این را هم متعلق به خود می‌داند. پس، عملاً دو ساحت علم و دین با هم ارتباط دارند و تفکیک محض این دو، ممکن نیست.

ممکن است که کسی بگوید اساساً فناوری هم مخلوق الهی است؛ ازاین‌رو، فناوری خودبه‌خود در مسیر دین خواهد بود؛ به دیگر معنا، مخلوقات الهی گاهی مخلوقات از نوع طبیعی‌اند و گاهی مخلوق الهی، از نوع فعل بشری هستند. خداوند متعال به این حقیقت در قرآن کریم اشاره کرده، می‌فرماید: «وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا

۱. «فَلَا أُفْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ (معارج: ۴۰)؛ سوگند نمی‌خورم به پروردگار مشرق‌ها و مغرب‌ها.» یعنی درهر لحظه، در زمین مشرق و مغرب ایجاد می‌شود. این امر، نشان‌دهنده کروی بودن زمین است.

تَعْلَمُونَ (نحل: ۸)؛ و اسبان و استران و خران را برای سواری و تجمل شما آفرید و چیز دیگری هم که شما هنوز نمی‌دانید [برای سواری شما] خواهد آفرید.»

به عبارت دیگر، وسایل نقلیه امروزی، اعم از خودرو، قطار و هواپیما، در واقع مخلوق خدا هستند و نه بشر. صنایع و فناوری‌هایی که بشر ایجاد کرده و یا در آینده ایجاد خواهد کرد، همگی مخلوق الهی شمرده می‌شوند (قرآنی، ۱۳۹۷، ج ۴، ص ۴۹۶).^۱ بدین جهت، هوش مصنوعی را نیز می‌توان از جمله مخلوقات الهی (و یَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) برشمرد. در پاسخ باید توجه داشت که مخلوق بودن این مصنوعات، به معنای خیر محض بودن آنها نیست؛ همچنان‌که قارچ‌های سمّی و گرگ‌ها هم مخلوقات الهی شمرده می‌شوند؛ ولی اینها در جاهایی به بشر آسیب وارد می‌کنند. پس، حتی اگر هوش مصنوعی را مخلوق الهی بدانیم، این امر، به معنای بی‌ضرر بودن این فناوری و همراهی بودن با ارزش‌های دینی نیست.

ج. نظریه ارتباط سازنده و مؤثر

با ردّ دو مبنای فوق، خود به خود زمینه برای طرح دیدگاه سوم فراهم می‌شود که عبارت است از «ارتباط سازنده و مؤثر بین علم و دین». امروزه، این دیدگاه با نام «علم دینی» مشهور شده است. علم دینی، در یک کلمه می‌خواهد بگوید که دین، منفعل نیست؛ به دیگر معنا، دین منتظر نمی‌ماند تا دانشمندان چیزهایی را کشف کنند و سپس، دین بخواهد توجیه‌گر گزاره‌های چنین علمی باشد؛ به عبارت دیگر، طرف‌داران این مبنا در پی آن نیستند که بگویند نظریات جدیدی که کشف و مطرح شده، به گونه‌ای در آیات و روایات هم مطرح شده است؛ بلکه این مبنا می‌خواهد بگوید که خود دین، طرح جدیدی برای کشفیات علمی دارد؛ اما اینکه این طرح جدید چیست، بین خود طرف‌داران آن اختلاف نظر وجود دارد؛ حتی در زمینه گستره علم دینی هم بین صاحب‌نظران اختلاف نظر وجود دارد. با این حال، این مقدار اجمالاً محلّ وفاق است. بر اساس این دیدگاه، برخی صاحب‌نظران علم دینی معتقدند پیش‌فرض‌های علم باید با مبانی دینی هماهنگ باشد؛ وگرنه خودبه‌خود نتیجه علم، یعنی نظریات علمی با دین متعارض

۱. باید توجه کرد که حجت‌الاسلام والمسلمین قرآنی، سکولار علمی نیست؛ بلکه این استناد، صرفاً در جهت دفاع از دیدگاهی است که معتقد به تباین علم و دین می‌باشد.

می‌شوند. به همین ترتیب، پیش‌فرض‌ها و فرهنگ حاکم بر فناوری نیز باید به گونه‌ای باشد که دست‌کم منافاتی با اخلاق دینی و اسلامی نداشته باشد (باقری، ۱۳۸۲، ص ۱۶۵)؛ به دیگر معنا، کارکرد فناوری و هوش مصنوعی، با اخلاقیات دینی متعارض نباشد. بدین منظور، لازم است تا پیش‌فرض حاکم بر فناوری، ازجمله هوش مصنوعی، در برابر ارزش‌ها و اخلاقیات دینی نباشد؛ یعنی نه تنها کاربر فناوری باید آن را در مسیر درست و اخلاقی به کار ببندد، بلکه پیش‌فرض‌های حاکم بر فناوری هم نباید در جهت تضعیف ایمان باشد.

خانم کینستلر با توجه به این حقیقت می‌گوید: برخی تلاش می‌کنند تا با ترویج نگاه اخلاق در فناوری، جلوی فاجعه‌های آینده ناشی از هوش مصنوعی را بگیرند. ازاین‌رو، گروه‌هایی با نام «ایمان و فناوری» در سراسر دنیا به وجود آمده است و هدف‌شان آن است که هوش مصنوعی، موجب گسترش بیشتر محرومیت‌ها و محدودیت بیشتر آزادی‌ها نشود. عده‌ای هم در آمریکا با ایجاد گردهمایی می‌کوشند تا روشی را بیابند تا ارتباط مؤثر بین «اخلاق و هوش مصنوعی» را کشف نمایند (Kinstler, 2021).

شایان توجه است که علم، به تبع حلّ مسئله و نیاز شکل می‌گیرد. نیازهای جامعه، هم تنوع دارند و هم با یکدیگر مرتبط‌اند. بنابراین، نخست آنکه آنها نظام‌مند هستند و دوم آنکه بر اساس آن نظام نیاز، اولویت اصلی و فرعی پیدا می‌کنند. سوم آنکه نیازها افزون بر جنبه فردی، جنبه اجتماعی نیز دارند؛ یعنی چون این نیاز در جامعه شکل گرفته، پس جنبه اجتماعی هم دارد. اولویت‌بندی در نیازمندی‌ها هم، تابع آرمان‌های انسان‌هاست. برای مؤمنان این آرمان‌ها در دین بیان شده است و دین به مرور زمان، نه تنها عقاید و عواطف مؤمن را شکل می‌دهد، بلکه همچنین نیازمندی‌های مؤمن را شکل می‌دهد. البته این شکل دادن، با مراحل کمال فرد و جامعه مرتبط است. این نیازها معرفت‌های خاصی را می‌طلبند که اندیشمندان بر اساس آن به کشفیات علمی، فناوری و ازجمله هوش مصنوعی اقدام می‌کند.

نتیجه بحث علم دینی با بحث هوش مصنوعی، دو مورد ذیل است:

۱. باید فرهنگ اسلامی و دین و اخلاق الهی، به‌عنوان پیش‌فرض در هوش مصنوعی و هوش مصنوعی مولد مورد توجه قرار بگیرد؛ وگرنه در میدان عمل، هوش مصنوعی، دین و اخلاق را به چالش خواهد کشید. ممکن است که این پرسش مطرح شود که چطور دین و اخلاق باید

به عنوان پیش فرض در هوش مصنوعی قرار گیرد؟ در پاسخ باید گفت که متخصصان باید الگوریتم های هوش مصنوعی را به گونه ای طراحی کنند که خط قرمزهای دینی و اخلاقی را زیر پا نگذارد. بدین منظور، بایسته است تا اصول اخلاقی ابتدا به صورت مؤلفه ها، و در گام بعد، به صورت شاخص هایی در آید و این شاخص ها نیز برای هوش مصنوعی تعریف گردد. در ضمن، حق انتخاب هایی که هوش مصنوعی به کاربر می دهد نیز باید در همین چارچوب بگنجد.

۲. بر اساس مجموعه نیازهای اسلامی - ایرانی، باید هوش مصنوعی را کشف کرد و به خدمت گرفت.

امکان سنجی هدف گذاری برای علم هوش مصنوعی

حال که رابطه میان عقاید اسلامی و هوش مصنوعی مطرح شد و نیز به اجمال بحث شد که ارزش های دینی باید در هوش مصنوعی مورد توجه قرار گیرد، در ادامه، لازم است این نکته را واکاوی کنیم که مانعی نظری در اینجا وجود دارد و آن اینکه از منظر برخی، هدف گذاری برای علم معنا ندارد. اصلاً علم، دینی و غیردینی ندارد. از نظر برخی از اندیشمندان، علم کاربرد دوسویه دارد و می توان از آن در دو مسیر حق و باطل بهره برد؛ به دیگر معنا، فکر، بی تاریخ و بی مکان است. فکر، فقط یک چیز دارد و آن، حق و باطل است (ر.ک: ملکیان، ۱۳۸۶، ص ۱۰). با این حساب، هدف گذاری برای علم، بی معناست.

در پاسخ بدین مدعا، باید گفت که اینان حق بودن را در برابر بومی بودن قرار داده اند؛ در حالی که این دو، مقابل هم نیستند؛ بلکه اتفاقاً چون حق و باطل در دانش وجود دارد، برای اینکه گرفتار دانش باطل نشویم، باید برای دانش حق هدف گذاری کنیم تا آن را به دست بیاوریم. به علاوه، دانش های علوم انسانی قطعاً تحت تأثیر فرهنگ و ارزش ها قرار دارند؛ مثلاً در دانش علوم اجتماعی، وقتی از توسعه یافتگی سخن می گویند، توسعه یافتگی در بخش فرهنگ را عبارت می دانند از تعداد صندلی های سینما، تعداد فیلم های تولید شده، تعداد رسانه ها و...؛ اما جای این سؤال است که آیا واقعاً معیار توسعه یافتگی، اینهاست؟ (صادقی، ۱۳۸۶، ص ۱۰) پس، در یک کلمه، علم، بی هدف نیست.

ضمن اینکه مدعای بی هدفی علم، در عصر ارتباطات به چالش کشیده شده است. از آنجایی که پیش فرض ها بر علم و فناوری سایه می اندازد، طبعاً هر کشوری که بتواند تولیدکننده

آن باشد، مشخص‌کننده سمت‌وسوی استفاده از آن نیز خواهد بود. پس، نباید مسئله پیش‌فرض‌ها را که گونه‌ای هدف‌گذاری در علم است، ندیده گرفت.

روند حاکم کردن نیاز بر فناوری‌ها و فناوری‌های آینده، به‌ویژه در فناوری هوش مصنوعی، بیشتر خود را نمایان می‌کند. پس، بهتر است که دست از ساده‌نگری در زمینه مسائل علمی برداریم. اینجاست که باید برای علم هدف‌گذاری کرد. دیگر نمی‌توان مانند زمان ارسطو و افلاطون، منتظر ماند تا در گوشه کتابخانه و آزمایشگاهی نظریه و فکری تولید شود. علم، مثل هر پدیده ملی دیگر، نیازمند برنامه‌ریزی‌های ملی و مدیریت کلان است. کارگزاران به‌خوبی این مطلب را دریافته‌اند که سرمایه‌گذاری برای فناوری‌هایی مثل: پهپاد، شهپاد، موشک، ماهواره، درمان‌های پزشکی (از جمله درمان ناباروری)، سلول‌های بنیادی، لیزر، فناوری نانو و...، به‌خوبی جواب مثبت داده است. به همین سبب، رقابت در عرصه فناوری و علم، جای این ابهام را باقی نگذاشته است که علم نیز مثل هر پدیده ملی دیگر، نیازمند مدیریت، طرح و برنامه بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت است.

حال که ضرورت هدف‌گذاری برای هوش مصنوعی بیان شد، جای سؤال دیگری است و آن اینکه هدف‌گذاری برای هوش مصنوعی، تا چه اندازه می‌تواند آینده بشری را تضمین نماید؟

آینده هوش مصنوعی و کیفیت ارتباط آن با اراده انسانی

آیا ممکن است که در آینده، هوش مصنوعی از اهدافی که بشر برایش تعیین کرده است، تخطی کند و برعکس آن، بر جوامع بشری حاکم گردد یا نه؟ در برخی از دیدگاه‌هایی که درباره آینده هوش مصنوعی بیان شده، چنین چیزی مشاهده می‌شود؛ مثلاً جیمز بارات در کتابش به نام اختراع نهایی ما: هوش مصنوعی و پایان دوران بشر، بر آن است که انسان‌ها در آینده با هوش مصنوعی مبارزه خواهند کرد و شاید خود نوع بشر در این راه منقرض شود (Barrat, 2013, More pages)؛ اما این امر تا چه اندازه قابل باور است؟ برای یافتن پاسخ درست این پرسش، باید درباره یک مطلب بیشتر تأمل کرد و آن اینکه نسبت بین فناوری‌های انسان با اراده‌های انسانی چیست؟ حقیقت امر، آن است که فناوری، واسطه انسان با طبیعت است؛ بدین معنا که انسان برای پیشبرد زندگی فردی و اجتماعی خویش، به تسخیر طبیعت نیاز دارد و خدای متعال هم طبیعت را در اختیار او قرار داده است. بشر از طریق تسخیر طبیعت، به مقاصد خودش می‌رسد. اراده

جمعی بشر یا در پی دستیابی به مدنیت الهی است و یا در پی مدنیت صرفاً بشری و بریده از معنویات. در هر صورت، هر دو برای چنین هدفی، فناوری را به کار می گیرند. ازاین رو، فناوری نسبت به اراده جمعی بشر برای تغییر و تحول اجتماعی - سیاسی، عامل اصلی شمرده نمی شود؛ بلکه صرفاً یک ابزار است و عامل اصلی، همانا اراده هاست. اراده های اجتماعی، آرام آرام به سوی آن نقطه حرکت می کنند و خدای متعال آرام آرام این امکانات را مستخر آنها می کند و آنها این امکانات را به سوی مقصد خودشان هدایت می کنند. مدنیت دستگاه باطل، در طول این قرون تمدن خود را ساخته و جامعه بشری را به سمتی که مطلوبش بود، پیش بُرد و فساد هم ایجاد کرد. در نزاع بین دو جبهه حق و باطل، جبهه باطل مسیر جبهه حق را تعیین نمی کند؛ بلکه برعکس، این جبهه حق است که با مقاومت خودش، مسیر جبهه باطل را شکل می دهد و در نهایت نیز آن را کنترل می کند (ر.ک: میرباقری، ۱۴۰۱، ص ۲۹۸-۳۰۴).

در جبهه حق نیز امکانات باید متناسب با جبهه باطل رشد نماید تا در مدنیت آن، جذب و هضم نشود. البته یکی از لوازم آن، این است که در زمینه هوش مصنوعی، خود جبهه حق، تولیدکننده آن باشد و نه صرف مصرف کننده.

با این حساب، هیچیک از دو اراده حق و باطل، هوش مصنوعی را به حال خویش رها نمی کند؛ بلکه سعی دارد تا متناسب با نیازهای خویش، تولید کند و بنابراین، فرض تسخیر هوش مصنوعی بر اراده های انسانی و جامعه بشری بدون مدیریت بشر، فرضی باطل است. خلاصه آنکه با توجه به رقابت تاریخی بین حق و باطل در زمینه های مختلف که این امر در زمینه به کارگیری هوش مصنوعی نیز تسری یافته، عملاً هوش مصنوعی ابزاری برای دو طرف حق و باطل برای غلبه بر جبهه مقابل است.

قوانین سه گانه ربات ها و ارتباط آن با هوش مصنوعی و ایمان

ایزاک آسیموف^۱ (۱۹۲۰-۱۹۷۳م)، نویسنده و زیست شیمیدان معروف آمریکایی روسی تبار که کتاب های مختلفی در زمینه های علمی - تخیلی و خیال پردازی و وحشت از خود به جای گذاشته است، چند قانون ساده و مهم را برای ربات تدوین کرده که به قوانین رباتیک آسیموف

1. Isaac Asimov.

مشهور شده‌اند. این چند قانون، عبارت‌اند از:

- قانون صفرم: یک ربات نباید به بشریت آسیب برساند.
- قانون یکم: یک ربات نباید با ارتکاب عملی یا خودداری از انجام عملی، باعث آسیب دیدن یک انسان شود؛ مگر اینکه قانون صفرم نقض شود.
- قانون دوم: یک ربات باید از فرمان‌های انسان‌ها تبعیت کند؛ مگر اینکه آن فرمان‌ها در تعارض با قانون نخست باشد.

- قانون سوم: تا هنگامی که قانون صفرم یا یکم یا دوم زیر پا گذاشته نشده است، ربات باید وجود خود را حفظ کند و در بقای خود بکوشد (کریمی، ۱۳۸۶، ص ۱۳).

این قوانین برای هوش مصنوعی نیز قابلیت کاربرد دارد. رعایت این قوانین ساده در هوش مصنوعی، مخالف دستورهای اخلاقی اسلام نیست؛ زیرا که جان همه انسان‌ها، محترم است و تا زمانی که آنان جهت براندازی ارزش‌ها، نظام اسلامی و جان و مال مسلمانان قدمی برنداشته باشند، جان و مال آنها محفوظ است. همچنین، هرگاه غیرمسلمانان به جان و مال مسلمانان تعدی کنند، متقابلاً این حق برای مسلمانان محفوظ است. قرآن کریم در آیه ۴۵ سوره مائده و آیه ۱۹۴ سوره بقره به این امر اشاره نموده است: «فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ» (بقره: ۱۹۴)؛ پس، هرکس بر شما تعدی کرد، همان گونه که بر شما تعدی کرده، بر او تعدی کنید.» برخی از اندیشمندان با استمداد از ادله روایی و عقلی، قاعده‌ای را به نام «قاعده احترام» از این آیات استنباط کرده‌اند (ر.ک: محقق داماد، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۲۱۳).

بنابراین، رعایت این دستورهای اخلاقی برای ربات‌ها در هوش مصنوعی، موجب تقویت ایمان و اخلاق در جامعه از طریق هوش مصنوعی خواهد بود.

کارکردهای قابل تصور برای هوش مصنوعی و ارتباط آن با ایمان

در قسمت‌های قبلی بیان شد که با توجه به پیش‌فرض‌ها و اهدافی که صاحبان هوش مصنوعی برای هوش مصنوعی تعریف کرده‌اند و خواهند کرد، عملاً هوش مصنوعی ایمان را در مخاطره قرار خواهد داد. ازاین‌رو، بایسته است تا پیش‌فرض‌ها و اهداف آن بازتعریف شود تا جریان ایمان در جامعه تقویت گردد.

برخی کارکردهایی که می‌توان برای تقویت ایمان از آن بهره برد، عبارت‌اند از:

۱. قضاوت در پرونده‌های قضایی: درست است که حکم نهایی، با قاضی است؛ اما هوش مصنوعی می‌تواند با ارائه دلایل حداقل به طور حدسی، حکم را به قاضی پیشنهاد دهد و قاضی حکم را صادر نماید.

۲. در مسائل جدید مستحدثه، هوش مصنوعی می‌تواند با تحلیل موضوع و سطح‌بندی ادله فقهی، دست‌کم حکم را به طور حدسی به فقیه ارائه نماید؛ به عبارت دیگر، بی‌شک، هوش مصنوعی می‌تواند زمینه تأمل فقهی با دقت بالاتر را برای مجتهد فراهم نماید.

۳. با توجه به نیاز روزافزون مردم دنیا به شناخت عقاید امامیه، می‌توان با به کار بستن هوش مصنوعی، متناسب با مناطق مختلف دنیا، کتاب‌های آموزشی را جهت شناخت عقاید شیعی نوشت و حتی به کمک هوش مصنوعی، برخی از متون اصیل شیعه را ترجمه نمود.

۴. به کمک هوش مصنوعی می‌توان برای برخی از شبهات تازه‌ای که علیه تشیع و انقلاب مطرح شده و نو به نظر می‌رسد، پاسخی درخور تهیه کرد.

۵. به یاری هوش مصنوعی، فهرستی از نقاط ضعف دشمنان اسلامی در زمینه‌های مختلف، به‌ویژه امور فرهنگی تهیه گردد و متناسب با آن نقاط ضعف، نقاط قوت اسلام و انقلاب برای آن مردم بیان گردد.

۶. با توجه به اینکه رهبر معظم انقلاب رأس فعالیت‌های حوزه را تبلیغ برشمرده‌اند، تبلیغ در فضای مجازی، جزء مهمی از تبلیغات امروز را شامل می‌شود. این تبلیغ، بدون بهره‌گیری از فیلم‌ها و کلیپ‌های مناسب، به سامان نمی‌رسد. اگر در گذشته تولید پیام صوتی و تصویری هزینه زیادی در برداشت، در عوض، با آمدن هوش مصنوعی، تولید فیلم‌های جان‌بخش (انیمشین) هزینه چندانی ندارد. اینجا فقط برنامه‌ریزی مناسب برای ساخت چنین کلیپ‌ها و جان‌بخش‌هاست که اهمیت دارد. این کاری است که حوزه حتماً باید بدان ورود نماید.

۷. از هوش مصنوعی می‌توان در زمینه آموزش و پرورش نیز به‌خوبی بهره برد؛ بدین صورت که برای تمام کتاب‌ها می‌توان «کتاب کار» تهیه کرد و برای یکایک درس‌ها، فیلم‌ها و تصاویر مناسب تهیه شود و در وبگاهی متعلق به آموزش و پرورش این مطالب بارگذاری شود تا امکان دانلود برای دانش‌آموزان فراهم گردد. در همین راستا، جهت تقویت ایمان دانش‌آموزان، درس‌های مربوط به تعلیمات دینی و آموزش قرآن را نیز می‌توان متحول کرد.

۸. برای ارتباط بیشتر بین آموزه‌های دینی و علوم طبیعی، به کمک هوش مصنوعی می‌توان احتمالاتی را در زمینه برخی روایات اهل بیت علیهم‌السلام که مربوط به علوم طبیعی می‌شوند، مطرح کرد و به‌عنوان تحقیقات در مقطع ارشد و دکترا، آنها را مورد کاوش و پژوهش گسترده قرار داد.

نتیجه

فرضیه تحقیق آن بود که آینده هوش مصنوعی، با ایمان ارتباط دارد. برای اثبات مدعا، نخست، آینده هوش مصنوعی از زبان متخصصان بیان گردید. در این راستا، گفته شد که بعد از مطرح شدن هوش مصنوعی، گام بعدی آن، هوش مصنوعی مولد است. پیشرفت‌های هوش مصنوعی در سطح دنیا، آن‌چنان شگرف است که قطعاً همه مسائل اجتماعی و سیاسی آینده را تحت تأثیر خویش قرار می‌دهد. به نظر ایلان ماسک، در آینده نزدیک هوش مصنوعی و روبات‌ها هر کالا و خدماتی را برای عموم ارائه می‌کنند و به همین سبب، هوش مصنوعی به‌زودی جایگزین کارمندان و مدیران خواهد شد.

آنگاه انواع روابط واقعی قابل فرض بین هوش مصنوعی و ایمان بیان گردید. در اینجا چند دیدگاه عمده بیان شده که عبارت‌اند از: تعارض، تباین و ارتباط سازنده و مؤثر علم و دین؛ اما دیدگاه قابل دفاع، علم دینی است. بر اساس دیدگاه برخی از صاحب‌نظران علم دینی، پیش‌فرض‌های علم باید با مبانی دینی هماهنگ باشد؛ وگرنه خودبه‌خود نتیجه علم، یعنی نظریات علمی، با دین متعارض می‌شوند. به همین ترتیب، پیش‌فرض‌ها و فرهنگ حاکم بر فناوری نیز باید به گونه‌ای باشد که دست‌کم منافاتی با اخلاق دینی و اسلامی نداشته باشد. به هر طریق، باید فرهنگ اسلامی و دین و اخلاق الهی به‌عنوان پیش‌فرض در هوش مصنوعی و هوش مصنوعی مولد مورد توجه قرار بگیرد؛ وگرنه در میدان عمل، هوش مصنوعی، دین و اخلاق را به چالش خواهد کشید. درضمن، بر اساس مجموعه نیازهای اسلامی - ایرانی، باید هوش مصنوعی بومی را کشف کرد و به خدمت گرفت.

در ادامه، بحث تسلط نیاز بر فناوری، ازجمله هوش مصنوعی، پیگیری شد؛ به عبارت دیگر، روند حاکم کردن نیاز بر فناوری‌ها و فناوری‌های آینده، به‌ویژه در عصر هوش مصنوعی، بیشتر خود را نشان می‌دهد. پس، بهتر است که دست از ساده‌انگاری در زمینه مسائل علمی برداریم و با در اختیار گرفتن آن، برایش هدف‌گذاری نماییم.

سپس، به رقابت تاریخی بین حق و باطل اشاره گردید. با توجه به رقابت تاریخی بین حق و باطل که این امر در زمینه به‌کارگیری هوش مصنوعی نیز تسری یافته، عملاً هوش مصنوعی ابزاری برای دو طرف جهت غلبه بر جبهه مقابل است.

در ادامه بحث، قوانین ایزاک آسیموف با اخلاق دینی در هوش مصنوعی بیان گردید؛ یعنی قوانین ساده و چندگانه ایزاک آسیموف درباره ربات، برای هوش مصنوعی نیز قابلیت اجرا دارد و بدین ترتیب، می‌توان ایمان جمعی را از طریق هوش مصنوعی در جامعه تقویت نمود.

آخرین بحث این بود که وقتی اصل ارتباط فناوری هوش مصنوعی با ایمان روشن شد، نوبت می‌رسد به اینکه عملاً چطور می‌توان این فناوری را با ایمان هماهنگ ساخت؟ برخی از مصادیق آن هم بیان گردید. از کارکردهایی که می‌توان برای تقویت ایمان از آن بهره برد، عبارت‌اند از: کمک به قاضی در زمینه قضاوت و نیز ارائه حکم و دلایل حکم فقهی برای مسائل مستحدثه، دست‌کم به طور حدسی برای فقیه. با توجه به نیاز مردم دنیا به شناخت عقاید برحق شیعی، می‌توان با به کار گرفتن هوش مصنوعی، متناسب با مناطق مختلف دنیا، کتاب‌های آموزشی را جهت شناخت عقاید شیعه نوشت و حتی به کمک هوش مصنوعی، برخی از متون اصیل شیعه را ترجمه نمود.

به‌طور خلاصه، می‌توان گفت هوش مصنوعی، در جهت حق و باطل کارآمدی دارد و اراده انسانی بر هوش مصنوعی غلبه دارد. همین مطلب، زمینه درگیری حق و باطل را در شرایط کنونی و در مسیر تاریخ تشدید می‌کند. ازاین‌رو، هوش مصنوعی، تقویت‌کننده جریان ایمان و تشدیدکننده درگیری بین دو جریان کفر و حق خواهد بود.

منابع

الف. کتاب

۱. قرآن کریم.
۲. باقری، خسرو، ۱۳۸۲، هویت علم دینی؛ نگاهی معرفت‌شناختی به نسبت دین با علوم انسانی، چاپ اول، تهران، سازمان چاپ و انتشارات.
۳. دهخدا، علی‌اکبر، ۱۳۴۵، لغت‌نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. شریف‌الرضی، محمدبن‌حسین، ۱۴۱۴ق، نهج البلاغه، نسخه صبحی صالح، چاپ اول، قم، انتشارات هجرت.
۵. شیخ طوسی، محمدبن‌حسن، ۱۴۰۷ق، تهذیب الأحکام، چاپ چهارم، تهران، دار الکتب الإسلامية.
۶. شهید ثانی، زین‌الدین بن علی عاملی، ۱۴۱۹ق، فوائد القواعد، مصحح: سید ابو الحسن مطلبی، چاپ اول، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۷. شیخ مفید، محمدبن محمدبن نعمان عکبری، ۱۴۱۳ق، المقنعة، چاپ اول، قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
۸. طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۴۱۷ق، تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۹. عجم، رفیق، ۲۰۰۰م، موسوعة مصطلحات الإمام الغزالی، چاپ اول، بیروت، مکتبة لبنان ناشرون.
۱۰. فاضل مقداد، ۱۴۰۵ق، ارشاد الطالبین إلى نهج المسترشدين، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی.
۱۱. فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، کتاب العین، چاپ دوم، قم، نشر هجرت.
۱۲. قرائتی، محسن، ۱۳۹۷، تفسیر نور، ۱۰ جلدی، قم، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۳. محقق داماد، سید مصطفی، ۱۴۰۳ق، قواعد فقه؛ بخش مدنی، چاپ شصت و یکم، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، چاپ اول، تهران، انتشارات دار الکتب الإسلامية.

۱۵. میرباقری، سید محمد مهدی، ۱۴۰۱ق، حکمت تاریخ؛ نگرشی بر فلسفه تاریخ در پرتو معارف قرآن و اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول، قم، تمدن نوین اسلامی.
۱۶. نصر، سید حسین، ۱۳۷۳، جوان مسلمان و دنیای متجدد، مترجم: مرتضی اسعدی، چاپ اول، تهران، طرح نو.
17. Sidney Hornby, Albert, (1989), Oxford English Dictionary, Oxford, forth edition. Chief editor: A P Cowie, New York, Oxford University Press.
18. Scott, Dan, (2023), Faith in the Age of AI: Christianity Th rough the Looking Glass of Artificial Intelligence, Eleison Press.
19. J Paulus, Michael / D Langford, Michael, (2022), AI, Faith, and the Future, Seattle Pacific University, Pickwick Publications.
20. Barrat, James, (2013), Our Final Invention: Artificial Intelligence and the End of the Human Era, Thomas Dunne Books, United States.

ب. مقاله

۱. بی طرف، حمیده، مقاله «آب هم می تواند شهادت دهد»، وبگاه: navidesaba.blogfa.com
۲. حسینی شاهرودی، سید مرتضی، بهار و تابستان ۱۳۸۲، «معرفی و نقد پوزیتیویسم منطقی»، نشریه الهیات و حقوق، شماره ۷ و ۸.
۳. خبرگزاری اسپوتنیک ایران، تاریخ دسترسی: ۱۴۰۳/۵/۳۱، «چرا هوش مصنوعی مدرن هنوز از هوش مصنوعی واقعی فاصله دارد؟»، وبگاه: spnfa.ir
۴. صادقی، هادی و ملیکان، مصطفی، ۱۳۸۶، «علم بی تاریخ، بی جغرافیا»، مجله بازتاب اندیشه، شماره ۸۷.
۵. فعفرور مغربی، حمید، تابستان ۱۳۸۴، «جستاری کوتاه در رابطه علم و دین»، نشریه آینه معرفت، شماره ۶.
۶. کریمی، عباس، مهر ۱۳۸۶، «علم در آینه ادب: آسیموف، نابغه ای از آینده»، مجله کتاب ماه علوم و فنون، شماره ۹۴.
7. Emoto, Masaru, in: www.masaru-emoto.net

8. Kinstler, Linda, Can Silicon Valley Find God? in: www.nytimes.com
9. Tilo, Dexter, Business strategy, (May 2024), in: www.insurancebusinessmag.com
10. Gates, Bill, Bill Gates foresees future where AI improves every aspect of our live, (17 Jan 2024), in: dig.watch/updates/bill
11. Ragavendar, Harish, (Jun 2023), Arduino Child Caring Robot, International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology (IJRASET), Volume 11 Issue VI.
12. Morandín-Ahuerma, Fabio, (December 2022), What is Artificial Intelligence?
International Journal of Research Publication and Reviews, Vol 3, No 12